
A kínzás büntette a nemzetközi büntetőjogban

Kovács Levente – Sánta Ferenc*

I. Bevezetés

Jelen tanulmány a kínzás büntettének a nemzetközi jogban, illetve a nemzetközi büntetőjogban kialakult fogalmát, valamint a kínzás mint nemzetközi bűncselekmény tényállási elemeit kívánja bemutatni. Annak ellenére, hogy a magyar Büntető Törvénykönyv ezzel az elnevezéssel kifejezetten nem tartalmazza a kínzás tényállását¹, a vonatkozó szabályanyag – mint a nemzetközi jog általánosan elismert normái – a magyar büntetőjog részét képezi. Ily módon mind a büntetőjog elméleti, mind pedig gyakorlati művelői számára hasznos lehet e deliktum jellemzői vonásainak megismerése. A külföldi szakirodalomban a nemzetközi bűncselekmények kérdésköre rendkívül népszerű, ebben a körben – így a kínzás büntetével kapcsolatban is – nagyszámú monográfia és tanulmány jelent meg. A nemzetközi jog és a büntetőjog tudomány hazai művelői csupán az utóbbi néhány évben kezdtek el érdeklődni a nemzetközi bűncselekmények, így a kínzás dogmatikai kérdései iránt. Más kérdés, hogy a jelenség emberi jogi aspektusait, valamint a kínzás és egyes büntethetőségi akadályok összefüggéseit bemutató tanulmányokban nincs hiány, illetőleg a téma feldolgozásra került a fogva tartottakkal való bánásmód kérdésköre kapcsán is. A kínzás büntette tényállási elemeinek bemutatását ezen túlmenően az a tény is indokolja, hogy a korábban mondottak alapján a kínzás bűncselekménye – mint háborús, illetve emberiség elleni bűncselekmény – része a magyar büntetőjognak.

A kérdéskört alapvetően egyrészt a nemzetközi humanitárius jog, másrészt a nemzetközi emberi jogi instrumentumok forrásaira támaszkodva elemeztük. Különös hangsúlyt fektettünk nemzetközi büntetőbíróóságok státútumainak szabályozására, illetve az ad hoc nemzetközi törvényszékek² gyakorlatára. A kínzás mint nem-

---

* Kovács Levente: ügyvéd (Miskolc), Sánta Ferenc: egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék.

¹ A kérdést részletesebben lásd a VI. részben.

² Az „ad hoc nemzetközi törvényszékek” kifejezésen az ex-jugoszláv nemzetközi törvényszéket – „a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék” (ICTY) – és a ruandai nemzetközi törvényszéket – „az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntetőtörvényszék” (ICTR) – értjük.

zetközi bűncselekmény elemzése során nem mellőzhettük a nemzetközi bűncselekmények általános kérdéseinek, illetve a háborús és emberiség elleni bűncselekmények tényállási elemeinek vázlatos bemutatását. Végül vizsgálat tárgyát képezte a kínzás bűncselekményének helye a magyar büntetőjogban.

II. A kínzás rövid története

A kínzás – kínvallatás – kifejezés a latin *torqure* (csavarni, tekerni) szóból származik, és eredetileg az ókortól kezdődően bűncselekmény gyanúja esetén a beismerő vallomás, mint legfőbb bizonyíték megszerzése érdekében alkalmazott testi vagy lelki szenvedést okozó módszer. A görögöknél kizárólag rabszolgákkal és idegenekkel szemben lehetett alkalmazni, a római történelem korai szakaszában szabadokkal szemben szintén csak kivételesen folyamodtak a kínvallatáshoz. Sok esetben a kínzás inkább a halálbüntetés végrehajtásához kapcsolódott, így a rabszolgákkal (később a keresztényekkel) szemben általánosan alkalmazott keresztre feszítés eleve együtt járt a kivégzés előtti testi fenytéssel.³ A helyzet a császárkorban alapvetően megváltozott, a sok esetben abszolút módszerekkel kormányzó császárok gyakran vettek kínzás alá szabad – sokszor előkelő - rómaiakat is. Ulpianus részletesen taglalja a kínvallatásnak a jogrendszerben elfoglalt helyét, meghatározza végrehajtásának korlátait, illetve még az eljárás során feltehető kérdésekre is kitér.⁴

A kínzás a középkorban elsőként jellemzően az inkvizíció, majd általában a büntetőhatalom eszközeként különböző, meghatározott sorrend szerint végzett kínzások sorozatát jelentette. Így például Bodó Mátyás a szinte magyarországi büntető-törvényként használt 1751. évi könyvében 11 fokozatú tortúráról tesz említést.⁵ Ezt követően egészen a 18. század közepéig-végéig az európai országok többségében a büntetőeljárás jog általánosan elismert jogintézményeként funkcionált. A kínzás célja, hogy a gyanúsított beismerő vallomást – esetenként a tanú a vádnak megfelelő vallomást - tegyen. Majd a kínvallatás legális eljárási cselekményből egyrészt *a nemzeti jogokban büntetendő bűncselekmény* (a magyar jogban a kényszervallatás) lett, másrészt – jelentősen bővebb tartalommal – a „kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés” részeként *nemzetközi bűncselekményként* büntetendő. Utóbbi körben elsőként a nemzetközi humanitárius jog körébe tartozó dokumentumokban találjuk meg a kínzás tilalmát (így pl. az amerikai polgárháború során megfogalmazott Lieber-kódexben, később az ún. há-

³ Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés az ókorban*. Jogelméleti Szemle, 2004/4.

⁴ Magyar Katolikus Lexikon „Kínvallatás” szócikk. Lásd <http://lexikon.katolikus.hu>

⁵ Ezek voltak: (1) A bíró által a kínvallatással történő fenyegetés; (2) A hóhér általi fenyegetés; (3) A bakó előkészületei, a kínzóeszközök bemutatása; (4) A kezek és az ujjak összeszorítása vékony zsinnyel; (5) Létrára fektetés, a test és a végtagok erőszakos nyújtása; (6) Forró vassal égetés; (7) Az ujjak összehúzóztatása, éles vas behelyezése a nyelv alá; (8) A test égetése gyertyával vagy szalmával; (9) A leborotvált fejborra jéghideg víz lassú csepegtetése; (10) A test forró fémmel vagy szurokkal égetése; (11) Az Ún. spanyolcsizma alkalmazása. Lásd Hajdú Lajos: *Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Budapest, 1985. 84-85. o.

gai-, illetve a genfi jogban⁶ is), majd a II. világháborút követően a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 10. sz. Rendelete már az emberiség elleni bűncselekmények egyik alapcselekményeként rendelte büntetni.

Végül egyrészt a későbbiekben részletezett emberi jogi dokumentumok mind a háború, mind béke idején elkövetett kínzást büntetni rendelik, és mára elfogadottá vált, hogy a kínzás tilalma a nemzetközi jog *ius cogens* (feltétlen alkalmazást igénylő) szabálya. Másrészt a kínzás ma már ún. nemzetközi jogi bűncselekménynek tekintendő.

III. A nemzetközi bűncselekmény(ek) fogalma és a kínzás helye a nemzetközi bűncselekmények rendszerében

A nemzetközi büntetőjog és a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás sajátosságaira figyelemmel egységes és következetes nemzetközi büntetőpolitikáról nem beszélhetünk, illetve ismeretesen nem létezik valamiféle „nemzetközi büntetőtörvénykönyv” sem.⁷ Ebből következik, hogy a nemzetközi bűncselekmények (*international crimes*) fogalmának és az ebbe a körbe tartozó deliktumoknak a meghatározása a nemzetközi büntetőjog egyik leginkább vitatott kérdése. A nemzetközi bűncselekménynek tekintett magatartások hosszabb-rövidebb jogtörténeti fejlődés során kristályosodtak ki, e bűncselekmények köre az idők során jelentősen bővült és ma sem tekinthető lezártnak. A fogalom és a releváns bűncselekményi kör meghatározására tett kísérlet komplex elemzést igényel, amelynek során a nemzetközi büntetőjog tudományának művelőinek – rendkívül változatos – álláspontjára, a nemzetközi büntetőjog kodifikációjára hivatott testületek tervezeteire, illetve a nemzetközi büntetőbíróóságok státútumaira és bírói gyakorlatára lehet támaszkodni. Célszerű előljáróban hangsúlyozni, hogy a „nemzetközi bűncselekmény” *terminus technicus* inkább *gyűjtőfogalomnak* tekinthető, amelybe különböző kategorizálható deliktumok tartoznak, noha a szakirodalomból egységes fogalom meghatározásokra is találunk jól sikerült kísérleteket. Így nemzetközi bűncselekmény minden olyan jogellenes magatartás, amelyek tekintetében az államokat nemzetközi jogi kötelezettség terheli a bűncselekménnyé nyilvánításra és a felelősségre vonás megvalósítására (*E. M. Wise*). Olyan deliktumok tartoznak ide, amelyekkel szembeni fellépés nemzetközi érdek (*R. S. Clark*).⁸ Nemzetközi bűncselekmény olyan nemzetközi kötelezettség megsértése, amely annyira alapvető a nemzetközi közösség érdekei szempontjából, hogy megsértését a nemzetek közössége mint egész, bűncselekménynek ismeri el (*Gellér B.*).⁹ Legtágabb értelemben akkor beszélhetünk a nemzetközi bűncselekmény jelenségéről, amikor a büntető jogviszonyba bizonyos szempontokra tekintettel valamilyen „külföldi” vagy „nemzetközi” elem vegyül (*M. Nyitrai P.*).¹⁰

⁶ Ezek fogalmát lásd később.

⁷ M. Nyitrai Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 160. o.

⁸ Uo. 165. o.

⁹ Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin - Margitán Éva – Wiener A. Imre: *Büntetőjog Általános Rész*. KJK-Kerszöv Kft. 2002, Budapest. 295. o.

¹⁰ M. Nyitrai: i. m. 168. o.

A magunk részéről elfogadhatónak tartjuk a tágabb értelemben vett, illetve szűkebb értelemben vett nemzetközi bűncselekmények közötti megkülönböztetést. *Tágabb értelemben véve* nemzetközi bűncselekmény minden olyan, a nemzetközi közösség érdekeit sértő vagy veszélyeztető bűncselekmény, amelynek büntetendősége közvetlenül vagy közvetve – vagyis a belső jog közvetítésével – a nemzetközi jogon alapul. *Nemzetközi bűncselekménynek* minősül a bűncselekmény,

- ha az adott magatartás kriminalizálására hatályos nemzetközi szerződés, szokásjog vagy a nemzetközi jog más forrása kötelezi az államokat, avagy
- a belső jogi transzformáció hiányában is az elkövető (egyéni) büntetőjogi felelőssége közvetlenül a nemzetközi jog szabályaiból ered.

A nemzetközi bűncselekmények egyik csoportjába részünkről az ún. nemzetközi jogi bűncselekményeket soroljuk, míg a másik csoportba az ún. transznacionális bűncselekményeket. *Szűkebb értelemben véve* nemzetközi bűncselekményeknek a nemzetközi jogi bűncselekményeket tekintjük.

(a) A nemzetközi jogi bűncselekmények (*crimes under international law*) a nemzetek közösségének legalapvetőbb értékeit, illetve érdekeit, különösen az emberiség békéjét vagy biztonságát sértik vagy veszélyeztetik. Ebből az okból az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekményeknek (*crimes against the peace and security of mankind*) is nevezik e cselekményeket,¹¹ amelyek bűncselekményként történő minősítése nem függ a nemzeti jogoktól, hanem a büntetendőségük közvetlenül a nemzetközi jogon alapul. A nemzetközi szokásjog részét képező, kiemelkedő tárgyi súlyú deliktumokról van szó, amelyek valamely *ius cogens* szabály megsértését jelentik. (A szokásjogi jelleg természetesen nem zárja ki az adott bűncselekmény nemzetközi szerződésben történő szabályozását, lásd pl. a népirtás büntetést). Ez az a bűncselekményi kör, amellyel összefüggésben a nemzetközi büntető anyagi jog általánosságra igényt tartó elvei megfogalmazhatóak (így pl. a törvényesség elve, a hivatalos minőség irrelevanciája, az elévülés tilalma, a büntethetőségi akadályok rendszere, stb.). Mivel e büntettek megbüntetése és megelőzése az egész nemzetközi közösség érdeke, a joghatósági elvek közül – elviekben – az univerzalitás elve érvényesül.¹² Amennyiben a bűncselekmény a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti, az ENSZ Biztonsági Tanácsa jogosult az Alapokmány VII. Fejezetében szabályozott intézkedések megtételére. (Fegyveres erő felhasználásával nem járó rendszabályok, illetve fegyveres erő felhasználásával katonai műveletek foganatosítása.) Végül a nemzetközi jogi bűncselekmények azok, amelyek a jogtörténeti fejlődés tanúsága szerint nemzetközi büntetőbíróságok joghatóságába tartoztak és tartoznak, és további – nem szükségszerű – jellemzőjük lehet egy adott állam kormányzata közreműködésével vagy támogatásával történő elkövetés is.

A nemzetközi büntetőjog mai állása szerint nemzetközi jogi bűncselekménynek tekintendő az agresszió, a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmények, a háborús bűncselekmények, illetve a kínzás. Utaltunk azonban rá, hogy e bűncselekményi kör a Nemzetközi Jogi Bizottság tevékenységének és a Nemzetközi Büntető-

¹¹ Bert Swart: International Crimes: Present Situations and Future Developments. In: *International Law: Quo Vadis? In: Nouvelles Études Pénales*, 2004, N 19. 203. o.

¹² M. Nyitrai: i. m. 170. o.

bíróság (ICC) Statútumának megalkotása során felmerült álláspontok tükrében, illetve általában a nemzetközi jog fejlődésének eredményeként a jövőben tovább bővíthet az alábbi deliktumokkal: elsősorban és leginkább hangsúlyozottan a nemzetközi terrorizmus körébe tartozó egyes bűntettek, ezen túlmenően az ENSZ saját és kiegészítő személyzete elleni bűncselekmények, a kábítószer-kereskedelem, a zsoldosság, az emberi környezet biztonsága szempontjából alapvető fontosságú nemzetközi kötelezettség súlyos megszegése, tömegpusztító fegyverek illegális előállítása, kereskedelme, stb.

(b) A transznacionális bűncselekmények (*transnational crimes*) olyan nagy tárgyi súlyú, nemzetközi kihatású bűncselekmények, amelyek potenciális elkövetésük körülményeire – az elkövetés helyére, idejére, a felhasznált eszközökre, a lehetséges sértettekre – figyelemmel több állam érdekeit, illetve akár a nemzetközi közösség egészének érdekeit sértik vagy veszélyeztetik. E deliktumok büntetendősége az érintett államok között létrejött, az adott cselekmény megelőzését és megbüntetését előíró nemzetközi szerződésen alapul. A vonatkozó szabályozást be kell építeni a belső jogba – vagyis a belső jogban is szabályozott bűntettekről van szó –, így a bűncselekményért való felelősség a nemzetközi jogon alapuló közvetett felelősség. Az adott cselekmény kriminalizálását előíró nemzetközi szerződés elsődlegesen azt a célt szolgálja, hogy a bűnügyi együttműködés intézményeinek segítségével nemzeti szinten segítse elő cselekmény megelőzését és megbüntetését.¹³ Ennek során pedig mind a rendes joghatósági elvek, mind pedig az univerzalitás elve szerephez jut. A transznacionális bűncselekmények tárgyi súlya és – a vonatkozó nemzetközi egyezmény univerzalitására, illetve a ratifikációk számára tekintettel – jelentősége („tekintélye”) között jelentős eltérések léteznek.¹⁴

IV. A kínzás fogalma a nemzetközi jog, illetve a nemzetközi büntetőjog forrásaiban

1. Előljáróban le kell szögezni, hogy nem beszélhetünk a kínzás egységes nemzetközi bűncselekményként definiálható fogalmáról¹⁵, inkább a kínzás elleni küzdelem célját szolgáló átfogó nemzetközi rezsimek keretei között létező *több deliktum*ról. Ennek a nemzetközi rezsimeknek egyik elemét képezi a kínzás nemzetközi kriminalizációja, amely az alábbi jellemzőkkel bír:

¹³ Swart: i. m. 203. o.

¹⁴ A transznacionális bűncselekmények körének pontos meghatározása a releváns nemzetközi egyezmények nagy számára tekintettel szinte lehetetlen. A nemzetközi jogi bűncselekményekhez jelenleg még nem besorolható – korábban említett – bűntettekén kívül ebbe a körbe sorolhatóak a polgári repülés biztonsága elleni bűncselekmények, a kalózkodás, a túszedés, a rabszolgaság, az emberkereskedelem, a szervezett bűnözés körébe tartozó deliktumok, a pénzmosás, a korrupció bizonyos formái, stb. Itt is hangsúlyozni kell, hogy a releváns bűncselekményi kör nem lezárt, egy, kizárólag a belső jogban létező bűncselekmény nemzetközi egyezményben történő szabályozás eredményeként transznacionális bűncselekménnyé válhat, illetve a korábban említettek alapján a jogfejlődés eredményeként egy transznacionális bűncselekmény a nemzetközi jogi bűncselekmény „rangjára” emelkedhet.

¹⁵ Christoph Burchard: Torture in the Jurisprudence of the Ad Hoc Tribunals. In: *Journal of International Criminal Justice* 6. (2008). 161. o.

- A kínzás rendkívül szigorú (abszolút) tilalmára és tilalom átfogó jellegére tekintettel az államok nem csupán a kínzás büntetendővé nyilvánítására és megbüntetésére kötelesek, hanem az ilyen jellegű cselekmények megelőzésére is;
- A kínzás tilalma ún. *erga omnes* kötelezettség, vagyis a nemzetközi közösség egésze irányában fennálló kötelezettség, valamennyi államot terheli;
- A kínzás tilalma a nemzetközi jog ún. *ius cogens* szabályai közé tartozik, vagyis feltétlen érvényesülést követelő rendelkezés, amely a nemzetközi jog szerint a szerződés semmisségét eredményezi.

A kínzás nemzetközi kriminalizációja eredményeként létrejött bűncselekményeket egyrészt a vonatkozó jogforrás szerint célszerű differenciálni.

2. A nemzetközi humanitárius jog körébe tartozó források közül az amerikai polgárháború során megfogalmazott Lieber-kódex 16. Cikke leszögezi, hogy a katonai szükségyszerűség nem lehet mentség a kegyetlenségre, így a bosszúból vagy önmagáért a szenvedésért okozott szenvedésre, avagy a beismerés kikényszerítése érdekében alkalmazott kínzásra.¹⁶ (Csupán „érdekesség”, hogy a Bush-adminisztráció álláspontja a kínzás megengedhetőségével kapcsolatban hasonló: beismerő vallomás kicsikarása érdekében a kínzás jogellenes, *információszerzés* érdekében azonban az elfogott terroristákkal vagy lázadókkal szemben kivételesen megengedett lehet.¹⁷)

Jelenleg a nemzetközi humanitárius jog alapját az 1949-es négy genfi egyezmény és a két – 1977-ben született – kiegészítő jegyzőkönyv képezi. Az egyezmények – többek között – ún. súlyos jogsértésnek (*grave breach*) minősítik a védett személyek vagy dolgok ellen elkövetett kínzást vagy embertelen bánásmódot, ideértve a biológiai kísérleteket, illetve nagy fájdalom szándékos előidézését.

Az *ex-jugoszláv nemzetközi törvényszék* (ICTY) Statútuma a kínzást nem önállóan, hanem egyrészt „az 1949. évi Genfi Egyezmények súlyos megsértése” (2. Cikk)¹⁸ elnevezésű – lényegét tekintve *háborús bűncselekmény*nek tekinthető – bűncselekmény keretei között rendeli büntetni, másrészt az 5. Cikk¹⁹ alapján a kínzás *emberiesség elleni bűncselekmény*ként is büntetendő. A *ruandai nemzetközi törvényszék* (ICTR) emberiesség elleni bűncselekményként szintén büntetni rendeli a kínzás büntetettét, hasonlóképpen a nem nemzetközi fegyveres összeütközések során elkövethető „a Genfi Egyezmények közös 3. Cikkének és a II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének megsértése” elnevezésű bűncselekmény egyik alapcselekményeként is. Említést érdemel, hogy a Statútumok csupán a bűncselekmények fogalmát

¹⁶ Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field. (Lieber Code) 1863. 44. Cikk. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebList?ReadForm&id=110&t=art>

¹⁷ Brad R. Roth: Just Short of Torture. In: *Journal of International Criminal Justice* 6. (2008). 216-219. o.

¹⁸ „A Nemzetközi Törvényszék jogosult arra, hogy eljárást folytasson olyan személyek ellen, akik súlyosan megsértik az 1949. augusztus 12-én kelt Genfi Egyezmények rendelkezéseit, vagy arra parancsot adnak, mégpedig a vonatkozó Genfi Egyezmény rendelkezései által védett személyek és vagyontárgyak ellen irányuló alábbi cselekményekkel: (...) b) *kínzás* vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket is.”

¹⁹ „A Nemzetközi Törvényszék jogosult arra, hogy eljárást folytasson olyan személyek ellen, akik felelősek a következő, nemzetközi vagy belső, fegyveres konfliktus során elkövetett, a polgári lakosság ellen irányuló bűncselekményekért: (...) f) *kínzás*.”

adják meg, azok tartalommal való kitöltésére a törvényszékek gyakorlatában került sor.

E szabályozási megoldással szemben a *Nemzetközi Büntetőbíróság* (ICC) Statútuma és a Statútumban szabályozott bűncselekmények értelmezésére hivatott „Bűncselekmények Tényállási Elemei” (*Elements of Crimes*) részletesen meghatározzák a bűncselekmény tényállását. A kínzás egyrészt mint emberiesség elleni bűncselekmény, másrészt mint háborús bűncselekmény büntetendő, és a Statútum meghatározza a bűncselekmény fogalmát: „súlyos fizikai vagy lelki fájdalom szándékos okozása a vádlott őrizetében vagy ellenőrzése alatt álló személy sérelmére; nem minősül kínzásnak csupán a jogszerű büntetésekkel járó, vagy azok által okozott fájdalom vagy szenvedés.” (7. Cikk (2) e. pontja).²⁰ A fenti bűncselekményfogalom és a Kínzás elleni ENSZ Egyezményben olvasható definíció közötti különbségekre később részletesen kitérünk. A rendelkezés második mondatával összefüggésben viszont kiemelendő: az a tény, hogy egy adott ország a nemzeti jogában szabályoz egy (büntetőjogi) szankciót, önmagában még nem teszi azt jogszerűvé. A nemzetközi jog – nem pedig a belső jog – hivatott eldönteni azt a kérdést, hogy egy szankció vagy szankciókiszabási gyakorlat jogszerű-e vagy sem.²¹

3. Hangsúlyozni kell, hogy a *kínzás, mint az emberiesség elleni bűncselekmény* egyik alapcselekménye büntetendő, amiből az következik, hogy az elkövető felelősségre vonásához e bűncselekménytípus valamennyi feltételének fenn kell állnia. Emberiesség elleni bűncselekményekről (*crimes against humanity*)²² akkor beszélünk, amikor az ún. alapcselekményeket (így a kínzást avagy az emberölést, kiirtást, stb.) a *polgári lakosság elleni széleskörű vagy módszeres támadás részeként* követik el:

– A cselekményt a polgári (civil) lakosság elleni támadás részeként követik el.

A *támadás* egy erőszakos jellegű magatartássorozat és nem egy elkülönült cselekmény, ily módon jellemzően az alapcselekmények – így a kínzás – többszöri elkövetését jelenti. A támadás fogalma tágan értelmezendő, nem csupán a háborús cselekmények (ellenségeskedések) során valósítható meg, hanem ilyenek minősülhetnek a harcokban részt nem vevő felek, pl. fogva tartott személyek elleni atrocitások is. A *polgári lakosság* nyilvánvalóan az emberek szélesebb körét jelenti, de semmiképpen sem szükséges, hogy a támadás az adott földrajzi terület teljes népessége ellen irányuljon Tényállásszerű továbbá a bűncselekmény akkor is, ha a cselekmény az adott állam saját lakossága ellen irányul;

– A polgári lakosság elleni támadásnak *széleskörűnek* vagy *módszeresnek* kell lennie. Széleskörűnek általában az erőteljes, ismétlődő cselekményekben meg-

²⁰ Az ICC Statútuma: http://www.icc-cpi.int/library/about/officialjournal/Rome_Statute_English.pdf; magyarul : [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/public_international_law/texts_&documents/icc/ICCHungarian.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/public_international_law/texts_&_documents/icc/ICCHungarian.pdf)

²¹ *Gerhard Werle*: Principles of International Criminal Law, Cambridge University Press, 2005. 246. o.

²² Az emberiesség elleni bűncselekményekről a magyar szakirodalomban lásd Jeney Petra: Szemlények a Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék joggyakorlatából, in: *Nemzetközi Jogi Olvasókönyv* (szerk.: Nagy Boldizsár – Jeney Petra) Osiris Kiadó, Budapest, 2002, illetve Sántha Ferenc: Az emberiesség elleni bűncselekmények. In: *Miskolci Jogi Szemle* III. évf. 2008. 1. szám.

nyilvánuló támadás tekinthető, amely nagyobb számú sértett ellen irányul. A támadás széleskörűvé jellemzően az elkövetett embertelen cselekmények összehatásának eredményeként válhat. A módszeresség pedig elsősorban a cselekmények szervezett, tervszerű jellegére utal, azaz a cselekmények nem véletlenszerűen ismétlődnek. A támadás módszeres jellege egyben feltételezi az ún. *politikai elem* meglétét, vagyis a támadás hátterében egy korábban közösen kialakított – nem feltétlenül kormányzati - politika, illetve terv húzódik meg.

4. Ahogyan említettük, a kínzás az ICC Statútumában *háborús bűncselekményként* is büntetendő, abban az esetben is, ha nemzetközi fegyveres összeütközés esetén követik el („kínzás, vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket” – 8. Cikk (2) a) ii. pontja), és akkor is, ha nem nemzetközi fegyveres összeütközés során valósítják meg („az élet és személy elleni erőszak, különösen az emberölés minden esete, megcsonkítás, kegyetlen bánásmód és kínzás” - 8. Cikk (2) c) i. pontja).

Hangsúlyozni kell, hogy a „háborús bűncselekmények”²³ kifejezés nem más, mint egy *gyűjtőkategória*, amelybe különböző – részben szokásjogi, részben szerződéses eredetű nemzetközi jogi normákkal ellentétes – jogsértő cselekmények tartoznak. E bűncselekmények közös jellemzője a hadviselés jogának (*ius in bello*), „a háború törvényeinek és szokásainak” súlyos megsértése. Háborús bűncselekmény továbbá kizárólag fegyveres összeütközés (korábbi terminológiával: háború) során követhető el, és csak olyan deliktum minősülhet ilyennek, amely miatt a természetes személy elkövető büntetőjogi büntetéssel sújtható. Végül e deliktumok elválaszthatatlanok a nemzetközi humanitárius jog (hadijog) szabályanyagától, mivel elmondható, hogy a háborús bűncselekmény mindig valamely, a humanitárius jogba tartozó szabály megsértését jelenti. Mindez azonban fordítva nem igaz, vagyis nem minden humanitárius norma megsértése minősül egyben háborús bűncselekménynek is.

A háborús bűncselekmények nemzetközi szinten történő jogalkotási folyamatában mérföldkőnek számít a korábban említett 1949. évi négy genfi egyezmény, illetve az ezeket kiegészítő két, 1977. évi jegyzőkönyv, mivel az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv szerint háborús bűnöknek a genfi jogban meghatározott ún. súlyos jogsértéseket kell tekinteni.

A háborús bűncselekmények köre azonban a genfi jogban szabályozott súlyos jogsértéseken kívül számos egyéb cselekményt is magában foglal. Annak a kérdésnek a megválaszolása során, hogy a nemzetközi (büntető)jog mai állása szerint a *genfi jogban meghatározott ún. súlyos jogsértéseken kívül mely cselekmények minősíthetők háborús bűncselekménynek*, segítségül hívható az ICTY gyakorlata. E szerint: (1) a szóban forgó magatartás a nemzetközi humanitárius jog szabályainak megsértését jelentő cselekmény; (2) a magatartást tilalmazó rendelkezés természetét tekintve szokásjogi szabály, vagy szerződési jogba tartozó szabály esetén

²³ A háborús bűncselekményekről a magyar szakirodalomban lásd pl. Dr. Erich Kussbach: A háborús bűncselekményekre vonatkozó hatályos jogszabályok, *Magyar Jog* 1996/10., illetve Sántha Ferenc: Háborús bűncselekmények – rövid kitekintés az ad hoc nemzetközi törvényszékek gyakorlatára. In: *Bűnügyi Szemle* 2008/1.

szerződésben rögzített feltételek fennállnak; (3) a rendelkezés lényeges értékeket véd és a jogsértés a sértettnek súlyos következményeket okoz, vagyis súlyos jogsértésről van szó; - a rendelkezés megsértése egyéni büntetőjogi felelősséget kellett volna okoz; (4) fegyveres konfliktus – *akár belső, akár nemzetközi jellegű* – álljon fenn a bűncselekmények elkövetése idején; (5) az elkövetett cselekmény és a fegyveres konfliktus között szoros kapcsolat áll fenn; (6) Az elkövetési tárgy, illetve a passzív alany a genfi egyezményekben meghatározott védett vagyontárgy, illetve védett személy.

5. A nemzetközi emberi jogi instrumentumok közül az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* (1948) 5. Cikke szerint „Senkit sem lehet kínzásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni”. (Hasonlóan szabályozza a kínzás tilalmát a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966) is.)

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 3. Cikke tartalmazza a kínzás tilalmát. E szerint „Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.” Az Emberi Jogok Európai Bizottságának a Görögország-ügyben adott értelmezése szerint „Nyilvánvaló, hogy vannak olyan bánásmódok, amelyekre valamennyi jelző alkalmazandó, így minden kínzás egyben embertelen és megalázó, illetve minden embertelen bánásmód egyszerre megalázó is.”²⁴ Ebből következően a rossz bánásmód különböző formái között – azok súlyossága – alapján egy hierarchia állítható fel.

E területen a legfontosabb eset az Írország kontra Egyesült Királyság ügy volt 1971-ben Észak-Írország kormánya különböző rendkívüli intézkedéseket vezetett be a véres terror és függetlenségi mozgalmak leverésére. Ennek keretében számos személyt bírósági határozat nélkül hosszabb ideig fogva tartottak, illetve internáltak. Az ír kormány 1971 decemberében a Bizottsághoz fordult, és kérelmében többek között azt állította, hogy a brit hatóságok az ír terroristák kihallgatása eredményessége érdekében ún. „öt technikát” alkalmaztak: (1) falhoz állítás huzamosabb ideig természetellenes helyzetben; (2) a fogva tartott fejére sötét csuklya húzása hosszabb ideig; (3) a fogva tartott szobába zárása, ahol tartósan nagy zajnak van kitéve; (4) alvás megvonása; (5) étel és ital megvonása. Mind a Bizottság, mind a Bíróság hangsúlyozta, hogy az Egyezmény abszolút módon tiltja a kínzást, az embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést, függetlenül attól, hogy a sértett mit követett el, vagy milyen magatartást tanúsított. Annak megállapításánál, hogy a cselekmény embertelen bánásmódnak vagy kínzásnak minősül-e, jelentősége van a bánásmód időtartamának, a fizikai vagy lelki hatásainak és a végrehajtás eszközeinek és módjának.²⁵ Vagyis csak az eset összes körülményét vizsgálva dönthető el, hogy történt-e jogsértés, illetve a rossz bánásmód melyik formája állapítható meg. Végül a Bíróság az említett „öt technikát” kínzásnak nem, „csupán”

²⁴ *The Definition of Torture*. Proceedings of an Expert Seminar. Geneva, 10-11 November 2001. 36. o. http://www.apt.ch/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,164/lang,en/

²⁵ Lásd Gellér Balázs József: A terrorizmus elleni harc egyes kérdései az anyagi büntetőjog szemszögéből. In: *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*, KJK-KERSZÖV Kft., Budapest, 2004. 256-257. o.

embertelen és megalázó bánásmódnak minősítette. Említést érdemel az Aksoy kontra Törökország ügyben kifejtett bírósági álláspont is, amely szerint „a kínzás-hoz kapcsolódó speciális stigma kizárólag csak azokhoz a szándékosan elkövetett bánásmódokhoz kapcsolható, amely nagyon súlyos és kegyetlen fájdalmat okoznak.”²⁶

A Bíróság gyakorlata bővelkedik a kínzásnak minősített tényállásokkal foglalkozó ügyekben. A Selmouni kontra Franciaország ügyben a kábítószer-csempészetrel vádolt arab kérelmezőt a francia rendőrök igen súlyosan, komoly testi sérüléseket is okozóan bántalmazták, szexuálisan megalázták, péniszüket a szájához nyomták, levizelték. Az említett Aksoy kontra Törökország ügyben a sértettet gyakorlatilag folyamatosan verték, illetve hátrakötött kezeinél fogva lógatták fel órákon keresztül, hogy vallomásra bírják. Mindezek eredményeként mindkét karja teljesen megbénult. Az Aydin kontra Törökország ügyben a sértettet meztelenre vetkőztetve gumibroncsba préselték, és hosszasan görgették egy szobában körbe-körbe, miközben nagynyomású hideg vízzel locsolták, majd megerőszakolták. Az Ilhan kontra Törökország ügyben a sértettnek puskatussal ütötték a fejét, ami a külsérelmi nyomok mellett agykárosodáshoz is vezetett.²⁷

Összefoglalva a Bíróság vonatkozó gyakorlatát, elmondható, hogy egy adott bánásmódnak vagy büntetésnek háromféle fokozata különböztethető meg: (1) Kínzás, amely olyan előre megfontolt embertelen bánásmód, amely súlyos és kegyetlen fájdalmat okoz; (2) Embertelen bánásmód vagy büntetés, amely heves fizikai vagy lelki szenvedést okoz; (3) Megalázó bánásmód vagy büntetés, amely olyan embertelen bánásmód, amelynek célja, hogy a sértettben a fájdalom, a gyötrellem és az alsóbbrendűség érzését keltse, amely alkalmas arra, hogy megalázza és lealacsonyítsa őt, illetve megtörje fizikai és lelki ellenállását.

Kiemelkedő jelentőségű jogforrás továbbá a *Kínzás elleni ENSZ Egyezmény* („Egyezmény a Kínzás és Más Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés ellen” (1984), mivel a dokumentum szintén nem csupán a kínzás tialmát, hanem – önálló bűncselekményként tételezve – a kínzás fogalmát, illetve annak tényállási elemeit is meghatározza az alábbiak szerint: „Az Egyezmény alkalmazásában a kínzás kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik sze-

²⁶ *The Definition of Torture*. 37. o.

²⁷ A csukló bőrbe vágó módon dróttal történő összekötözését viszont a Bíróság „csupán” embertelen és megalázó bánásmódként értékelte (Mahmut kontra Törökország). Hasonlóképpen nem kínzásnak, hanem embertelen bánásmódnak minősítette a Bíróság a sértett rendőrség általi „egyszerű” megverését, aminek még csak nem is volt célja bármiféle vallomás kicsikarása (Deninci és mások kontra Ciprus). A jogesetek leírását lásd *Grád András: A strasbourggi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. Budapest, 2005. 108-122. o.

mélyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza (1. Cikk)."

A Kínzás elleni ENSZ Egyezmény alapján a kínzás alóli mentességet abszolút jognak tekinthető, amely más, ugyancsak egyezménybeli jogok védelme érdekében sem léphet háttérbe. A kínzás elkövetését nem igazolhatja semmilyen körülmény, így hadiállapot, háborúval fenyegetés, vagy belső politikai bizonytalanság sem. Nem mentesít a felelősség alól az előljáró parancsa sem. A kínzás fogalmával még részletesen foglalkozunk, itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy az Egyezmény szerint a kínzás (1) célzatos bűncselekmény, (2) eredményként éles (helyesebb fordítás szerint: „súlyos”) fájdalom vagy szenvedés bekövetkezése szükséges, (3) hivatali minőségben eljáró személy közreműködése szükséges az elkövetésben.

Az Egyezmény szabályozása abból az okból is alapvető jelentőségű, mert az ad hoc nemzetközi törvényszékek gyakorlatában a kínzás fogalmának meghatározása során a kiindulópont az Egyezmény fogalom meghatározása volt. A törvényszékek működésének kezdeti időszakában a fogalom kritika nélküli átvétele volt jellemző, a későbbi döntésekben olvasható definíciók azonban arról tanúskodnak, hogy a bíróságok – rámutatva a nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogokra vonatkozó joganyag eltérő természetére – egyre inkább függetlenítik magukat az Egyezményben meghatározott tényállástól.²⁸

Végül a teljesség kedvéért említést érdemel az *Amerikaközi Kínzás Elleni Egyezmény* (1985), amelynek 2. Cikke fogalmazza meg a kínzás tilalmát.²⁹ A fogalom elemzése alapján az a következtetés vonható le, hogy ez az egyezmény tágabban vonja meg a kínzás határait, mivel az első fordulat esetén a fájdalom és szenvedés bekövetkezése tényállási elem, annak súlyossága azonban nem, míg a második fordulat esetén eredmény bekövetkezése sem szükséges. A bűncselekmény szintén célzatos – és a 3. Cikkre figyelemmel – elkövetője hivatalos vagy hivatali minőségében eljáró személy, illetve az elkövetéshez ilyen személy közreműködése szükséges.

Összefoglalva hangsúlyozni kell, hogy a bűncselekmény jellege, természete szerint a kínzás büntettének három típusa különböztethető meg: (1) A kínzás, mint a nemzetközi szokásjogban létező önálló bűncselekmény; (2) A kínzás mint háborús bűncselekmény; (3) A kínzás, mint emberiesség elleni bűncselekmény.

²⁸ Burchard: i. m. 162. o.

²⁹ „Az Egyezmény alkalmazásában a kínzás fogalmán minden olyan szándékosan elkövetett cselekményt érteni kell, amely testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést okoz, és amelyet vagy a büntetőeljárás céljainak elérése érdekében alkalmaznak mint a megfélemlítés, a személyes büntetés, a megelőző intézkedés, illetve a szankció eszközeit, vagy amelyet bármely más célból valósítanak meg. Kínzásnak kell tekinteni továbbá minden olyan módszernek az alkalmazását, amelyet annak érdekében alkalmaznak, hogy eltöröljék a sértett személyiségét vagy csökkentsek fizikai, illetve lelki képességeit, még abban az esetben is, ha a cselekmény nem okozott fizikai vagy lelki gyötrelmet”. (2. Cikk).

V. A kínzás bűncselekményének tényállási elemei

A bűncselekmény tényállási elemeinek értelmezése során egyrészt az *ad hoc* törvényszékek, másrészt az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) joggyakorlatára lehet támaszkodni.

1. A kínzás jogi tárgya, a bűncselekmény jogi természete. A szakirodalomban nem igazán alakult ki konszenzus a kínzás alapvető természetét, illetve jogi tárgyát illetően, nevezetesen, hogy mi ellen irányul, milyen értéket, értékeket támad ez a bűncselekmény. Általában az emberi méltósághoz fűződő jog tekinthető a védett jogi tárgynak, de a kínzás ezt a jogosultságot több irányból is támadja. A kínzás eredetileg – mai kifejezéssel – a fair eljáráshoz való jogot sértette (ezen belül az ártatlanság vélelmét, a hallgatáshoz való jogot). A fenti jogtárgy sérelme a kínzás jelenleg elfogadott definíciójára figyelemmel csak akkor állapítható meg, ha az elkövető hivatalos személy vagy egyéb hivatali minőségben eljáró személy, és a cselekmény célja vallomás vagy nyilatkozat kikényszerítése. A kínzás egyéb esetekben a bűncselekmény a sértett testi vagy lelki épségét (integritását) sérti.

2. A kínzás büntettének tárgyi oldala: elkövetési magatartás és eredmény. Az *ad hoc* törvényszékek gyakorlata egységes a bűncselekmény tárgyi oldalának meghatározásában: „*Olyan tevékenység vagy mulasztás, amely a sértettnek súlyos testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést okoz.*”³⁰ Látható egyrészt, hogy a bűncselekmény elkövetési magatartása jellemzően tevékenység, de nem kizárt a mulasztással történő elkövetés sem. Másrészt fizikai sérülés okozása nem szükséges, tekintettel arra a tényre is, hogy a lelki sérelem okozása szintén gyakori eredménye a bűncselekménynek. Ilyen lehet például a „látszat kivégzések” gyakorlata, vagy a hozzátartozók halálával való fenyegetés.³¹ Az Emberi Jogok Európai Bizottsága értelmezése szerint a lelki fájdalom előidézhető oly módon is, hogy – nem fizikai sérelem okozás útján – szorongásos, illetve stressz-állapotot hoznak létre.³²

Ellenben normatív tényállási elemként a bűncselekmény nélkülözhetetlen eleme a fájdalom vagy szenvedés „*súlyos*” jellege. A gyakorlat szerint vannak olyan cselekmények, amelyek önmagukban megvalósítják a kínzás tényállását. Az elkövetési magatartás ezekben az esetekben szükségképpen feltételezi, magában foglalja a súlyos fájdalom vagy szenvedés okozását, ily módon az ügyészségnek elegendő a magatartás megvalósításának bizonyítása. E cselekményekre az alábbi példák hozhatók: testcsonkítás; csonttörés; a köröm letétele; a fog kihúzása a sértett akaratára ellenére; a test érzékeny pontjainak elektromos árammal történő sokkolása; a dobhártyát beszakító ütés; a test megégetése; savnak vagy más maró anyagnak a szembe vagy más érzékeny testrészt juttatása; a sértett fejének a fulladás határáig történő vízbe merítése; a test kóros lehűlésének előidézése; erőszakos nemi

³⁰ Lásd pl. Krnojelac-ügy (Trial Chamber IT-97-25). 179.

³¹ Filó Mihály: Az inkvizítor védelmében – A kínzás jogállami apológiája? In: *Fundamentum*. 2005/3. 91. o.

³² Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények. *Fundamentum* 1998/4. szám. 122. o.

bűncselekmények elkövetése.³³ (Megjegyzendő, hogy az ICTY korábbi döntései szerint a szexuális erőszak súlyos fájdalmat vagy szenvedést *okozhat*,³⁴ az újabb gyakorlatban *nyilvánvalóan* olyan cselekmény, amely kínzásnak minősül.³⁵)

A kínzás egyéb lehetséges eseteiben különös gonddal kell vizsgálni az eredmény, vagyis a „súlyos testi vagy lelki szenvedés vagy fájdalom” bekövetkezését, amely a befejezett bűncselekmény megvalósulásához szükséges. A súlyos fájdalom (szenvedés) előfeltétele, hogy maga az elkövetési magatartás is számottevő súlyú legyen (*act of substantial gravity*).³⁶ Így önmagában a kihallgatás, vagy a testi épség enyhe súlyú megsértése (könnyű testi sértés) nem alkalmas a bűncselekmény megállapítására.

A szenvedés vagy fájdalom súlyosságának megítélése az eset összes körülményének vizsgálatát igényli, így például az elkövetési magatartás időtartamát, intenzitását, annak esetlegesen intézményesült jellegét, az előkészületi cselekményeket, illetve a sértett jellemzőit: életkorát, nemét, egészségi állapotát, fizikai és pszichikai jellemzőit.³⁷ A bírói gyakorlat tanúsága szerint nem feltétel, hogy a sértett szenvedései külső szemlélő számára láthatóak legyenek, és nincs jelentősége a kínzási cselekmény időtartamának sem. Így az elkövető nem védekezhet azzal, hogy a sértetten nem látszottak a fizikai vagy lelki fájdalom jelei, illetve hogy az egész esemény olyan rövid ideig tartott, hogy súlyos szenvedést okozzon a sértettnek.³⁸

Az ICTY Fellebbviteli Tanácsa a Brdanin-ügyben szintén megerősítette, hogy a bűncselekmény megvalósulásához *súlyos* fájdalom (szenvedés) szükséges. A védelem ugyanis az USA korábbi főállamügyész-helyettese, Jay Bybee által 2002. augusztusában kiadott memorandumban megfogalmazott álláspontra hivatkozott, amely szerint „A kínzás tényállásszerűségének feltétele, hogy az elkövetési magatartás olyan sérelmet okozzon, amelyet nehéz elviselni. Fizikai fájdalom esetén súlyos sérüléssel együtt járó fájdalom szükséges, így például valamely szerv, illetve testi funkció károsodása vagy akár a halál bekövetkezése.”

A védelem álláspontja szerint a hivatkozott új értelmezést, mint amely immár a nemzetközi szokásjog részét képezi, a bíróságnak is követnie kell. A bíróság azonban ezt az érvelést – egyebek között – utasította vissza, hogy a gyakorlat szerint a kínzás megvalósulásához súlyos, nem pedig különleges (*extreme*) fájdalom bekövetkezése szükséges. Ez az álláspont még akkor is helytálló, ha a legbefolyásosabb vagy a leghatalmasabb ország a tényállási elemeket ettől eltérően értelmezi.³⁹

A gyakorlat szerint súlyos fájdalom okozására alkalmas magatartás lehet a verés, az alvás, evés, higiénia, illetve az orvosi ellátás hosszabb ideig tartó megvonása, kínzással, szexuális erőszakkal vagy a hozzátartozók megölésével való fenyegetés. A sértett kényszerítése a nőnemű hozzátartozója elleni szexuális erőszak végignézésére szintén tényállásszerű elkövetési magatartás lehet.⁴⁰

³³ Werle: i. m. 245. o.

³⁴ Lásd pl. Kvočka-ügy (Trial Chamber IT-98-30/1). 145.

³⁵ Kunarac-ügy (Appeals Chamber IT-96-23&23/1) 150.

³⁶ Krnojelac-ügy (Trial Chamber IT-97-25). 182.

³⁷ Burchard: i. m. 165. o.

³⁸ Naletilic and Martinovic-ügy (Appeals IT-98-34) 300.

³⁹ Burchard: i. m. 165. o.

⁴⁰ Kvočka-ügy (Trial Chamber IT-98-30/1). 144. 149.

Végül az eredmény abból az okból is jelentőséggel bír, hogy e tényállási elem alapján határozható el a kínzás a hasonló bűncselekményektől, így a rossz bánásmód (*ill-treatment*) cselekményétől vagy az embertelen és megalázó bánásmódtól (*inhuman and degrading treatment*): utóbbiaknak nem tényállási eleme a súlyos fájdalom vagy szenvedés okozása. Az ICTY előtt folyt Krnojelac-ügyben megfogalmazott bírói álláspont szerint a kínzás a rossz bánásmód súlyosabb esetének tekinthető⁴¹. Hasonlóan, a Martić-ügyben⁴² eljáró tanács szerint a kegyetlen bánásmód büntetnének megállapításához nem szükséges a szenvedés vagy sérülés olyan foka, mint amely a kínzás tényállásszerűségének feltétele. Az ügyben eljáró tanácsok arra is utaltak, hogy ez az értelmezés összhangban van az Európai Emberi Jogi Bíróságnak az Írország kontra Egyesült Királyság-ügyben megfogalmazott – korábban részletezett – álláspontjával, amelyben a bíróság embertelen bánásmódnak minősített olyan technikákat, amelyek erős fizikai és lelki szenvedést, illetve lélektani zavarokat okoztak. Megalázó bánásmód pedig a bíróság véleménye szerint az olyan magatartás, amely az áldozatnál félelmet, aggodalmat, illetve alsóbbrendűségi érzéseket okoz, és ez által nem csupán megalázza a sértettet, hanem alácsapja, illetve megtörheti fizikai és erkölcsi ellenállását. Ezek a cselekmények azonban nem valósítják meg a kínzás tényállását, amely esetében a szenvedés okozásának különösen erőteljesnek és kegyetlennek kell lennie. Noha az emberi jogi szakértők erőteljesen kritizálják,⁴³ a kínzás és a rossz bánásmód egyéb formái közti hierarchikus viszont tükröző álláspont az ad hoc törvényszékek gyakorlatában szilárdnak tűnik.

Ehhez képest az *ICC Statútuma* (és a Bűncselekmények Tényállási Elemei) más felfogást sugall. Az emberiesség elleni bűncselekmények alapcselekményei között a kínzás mellett az „egyéb embertelen cselekmény” is szerepel, amely a rossz bánásmód egyéb formáit foglalja magában.⁴⁴ Az egyéb embertelen cselekmény tényállási eleme a „nagy szenvedés vagy súlyos sérülés” okozása. Számtalán különbség e tényállási elem és a kínzás eredményeként szabályozott „súlyos fájdalom vagy szenvedés” között nem fedezhető fel. Hasonlóképpen, a háborús bűncselekmények körében mind a kínzás, mind az embertelen bánásmód megállapításának feltétele, hogy „az elkövető súlyos fizikai vagy lelki fájdalmat okoz egy vagy több személynek.”⁴⁵ *Mindebből az a következtetés vonható le, hogy az ICC Statútumának megalkotói szerint a kínzás és az embertelen bánásmód egyéb formái között tárgyi súlyukat illetően nincs különbség*, minden esetben súlyos fájdalom vagy szenvedés bekövetkezése szükséges.

3. A bűncselekmény alanyi oldala: szándék és célzat. A kínzás alanyi oldalával kapcsolatban a törvényszékek leszögezik, hogy „a tevékenységnek vagy mulasztásnak szándékosnak kell lennie”. Az ICTY előtt folyt Kunarac-ügyben az ügyészség szerint a bűncselekménynek nem feltétele, hogy az elkövető a cselek-

⁴¹ Krnojelac-ügy (Trial Chamber IT-97-25). 181.

⁴² Martić-ügy (Trial Chamber IT-95-11). 80.

⁴³ *The Definition of Torture*. 18. o.

⁴⁴ Lásd a Statútum 7. Cikk 2. bekezdésének k) pontját.

⁴⁵ Lásd a Bűncselekmények Tényállási Elemei (*Elements of Crimes*) magyarázatát a Statútum 8. Cikk 2. bekezdésének a) pontjához. <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/Legal+Texts+and+Tools/>

ményt a fájdalom (szenvedés) okozásának szándékával kövesse el. Ezzel szemben a védelem arra hivatkozott, hogy a szexuális erőszak elkövetésével vádolt Kunarac szándéka nem terjedt ki a fájdalom (szenvedés) okozására – ezért a kínzás nem valósult meg –, mivel kizárólag szexuális indíttatásból cselekedett. A bíróság egyik érvelést sem fogadta el: „annak megállapítása szükséges, hogy vajon az elkövető szándéka átfogta-e azt a cselekményt, amely az események szokásos menetében az eredményt előidézi, illetve előidézheti. Vagyis a tudati oldalon elegendő annak bizonyítása, hogy az elkövető a magatartást oly módon hajtotta végre, amely az események szokásos menetében a sértettnek súlyos testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést okozhat.⁴⁶ (Ily módon csupán az eredmény absztrakt előrelátása szükséges, az eredményhez fűződő, a hazai gyakorlatban ismert érzelmi viszonyulásról – a következmények kívánása vagy az azokba történő belenyugvás – az ad hoc törvényszékek gyakorlata nem tesz említést). A bíróság egyébként arra is rámutatott, hogy ha az elkövető motivációja például kizárólagosan szexuális jellegű, ez a tény nem zárja ki automatikusan a kínzás elkövetésére irányuló szándékot.

A bűncselekmény alanyi oldala vonatkozásában egyébként hasonló – sőt még kevésbé megszorító – álláspontot követ az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága is, amely arra a kérdésre, hogy az elkövetőnek kifejezett szándéka legyen – e szenvedés vagy fájdalom okozása, kezdettől fogva nemleges választ adott. Nem az elkövető szándéka, hanem a cselekmény természete és a sértettre gyakorolt hatása a döntő annak megítélésekor, hogy megsértették-e a kínzás tilalmát. Az egyik ügyben (X. és Y. kontra Hollandia) például a Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az erőszakos közösülés áldozatának okozott és pszichiátriai zavarokhoz vezető lelki szenvedés az Egyezmény 3. Cikke által tilalmazott bánásmódnak minősül, annak ellenére, hogy az elkövető szándéka nyilvánvalóan nem arra irányult, hogy a sértettnek lelki szenvedést okozzon.⁴⁷

Az ad hoc törvényszékek gyakorlata szerint a *kínzás célzatos bűncselekmény*, vagyis az alanyi oldalon szükséges tényállási elem a *célzat* (az ENSZ Egyezmény szerint információszerzés, beismerő vallomás kicsikarása, büntetés, megfélemlítés, a sértett vagy harmadik személy kényszerítése vagy bármilyen alapon történő hátrányos megkülönböztetése).

Ezzel szemben viszont az ICC Statútuma szerint a bűncselekmény megvalósulásához *nem szükséges semmiféle speciális célzat*. E helyett egy újabb objektív elemmel bővült a tényállás: „*a sértett az elkövető őrizetében vagy ellenőrzése alatt áll.*” (Azt a kérdést az ICC eljövendő gyakorlatának kell megválaszolnia, hogy az elkövető a sértett feletti ellenőrzést a súlyos fájdalom okozásával hozza létre, vagy pedig az ellenőrzésnek, illetve őrizetnek időben már korábban fenn kell állnia). Noha az ICC Statútuma már 2002-ben hatályba lépett, az ad hoc törvényszékek gyakorlata ebben a kérdésben nem változott. Az irányadó álláspont szerint a célzat, mint a kínzás tényállásának eleme, tükrözi a nemzetközi szokásjogot.

Az ad hoc törvényszékeknek a bűncselekmény célzatával kapcsolatos gyakorlatában két kérdés vitatott: (1) Az ENSZ Egyezményben is szereplő felsorolás taxatív

⁴⁶ Kunarac-ügy (Appeals Chamber IT-96-23&23/1) 153.

⁴⁷ Bán: i. m. 122. o.

vagy példálózó jellegű? (2) Utóbbi álláspont elfogadása esetén a sértett megalázása lehet-e a bűncselekmény lehetséges célzata?⁴⁸

Az ICTR-nak az Akayesu-ügyben eljáró tanácsa szerint a felsorolás taxatív, a Furundzija-ügyben (ICTY) viszont a bíróság szerint az elkövető célzata lehet a sértett megalázása, mivel egyrészt ez következik „a nemzetközi humanitárius jog szelleméből”, másrészt a megalázás hasonló tartalmú az ENSZ Egyezményben is szereplő megfélemlítési célzathoz. (Más kérdés, hogy szintén az ICTY-nak a Krnojelac-ügyben eljáró tanácsa ezt az álláspontot nem osztotta, és mivel a Fellebbviteli Tanács mindkét döntést helybenhagyta, elmondható, hogy e tekintetben az ICTY gyakorlata ellentmondásos. Az ICC Statútumának szabályozása egyébként a példálózó felsorolásra vonatkozó álláspontot erősíti („...such as ...”). Egységes viszont a törvényszékek véleménye abban a tekintetben, hogy nem szükséges feltétel a célzat kizárólagossága, vagyis hogy az elkövetőt csak az említett célzatok valamelyike vezérelje. Így nem zárja ki a felelősséget, ha a cselekményt részben a nemi vágy felkeltése vagy kielégítése céljából követik el.⁴⁹ Lényeges végül, hogy az ad hoc törvényszékek gyakorlata szerint – az eredmény (fájdalom, illetve szenvedés) mellett – a célzat alapján lehet elhatárolni a kínzást a rossz bánásmódtól, illetve az embertelen és megalázó bánásmódtól.

4. A hivatalos személy részvétele a bűncselekmény elkövetésében. Az ad hoc törvényszékek korábbi gyakorlata szerint a bűncselekmény megállapításának feltétele volt, hogy azt hivatalos személy, vagy hivatali minőségben eljáró személy kövesse el, illetve az ő beleegyezésével vagy felbujtása eredményeként valósítsák meg a cselekményt (Így például a Mucic-ügyben (ICTY) vagy az Akayesu-ügyben (ICTR)). Később az ICTY előtt folyt Furundzija-ügyben⁵⁰ a bíróság szerint legalább egy hivatalos személy vagy olyan személy közreműködése szükséges, aki nem magánszemélyként, hanem például egy de facto állami szerv tagjaként jár. A fenti döntés összhangban van az ENSZ Kínzás Elleni Bizottságának álláspontjával, amely a szómáliai hadurak tevékenységét is „közhatalmi” jellegűnek találta, mivel az adott területen kétségkívül kvázi kormányzati tevékenységet fejtettek ki.⁵¹ Végül 2002-ben a Kunarac-ügyben⁵² a bíróság már határozottan leszögezte, hogy a hivatalos személy vagy bármilyen hasonló státuszban levő személy részvétele nem tényállási elem. Az Indokolás szerint a nemzetközi bűncselekmények elkövetése egyéni felelősséget keletkeztet, ekként az állam közreműködése a bűncselekmény elkövetésében másodlagos tényező. A hangsúly az elkövetett cselekmény jellemzőin, nem pedig az elkövetőn van, vagyis *a kínzást bárki elkövetheti*. Ugyanez az álláspont tükröződik az ICC Statútumának szabályozásában is.

Említést érdemel azonban, hogy a hivatalos személyként történő közreműködés, mint tényállási elem kiiktatása nem kritika nélküli a szakirodalomban. A vonatkozó

⁴⁸ Burchard: i. m. 169. o.

⁴⁹ Kunarac-ügy (Trial Chamber IT-96-23&23/1) 486.

⁵⁰ Furundzija-ügy (Appeals Chamber IT-95-17/1) 111.

⁵¹ Filó: i. m. 91. o.

⁵² Kunarac-ügy (Appeals Chamber IT-96-23&23/1) 148.

érvelés⁵³ szerint a kínzás fogalmának biztosítania kell, hogy egy nemzetközi bűncselekmény miatt történő elítélés határozott stigmát jelentsen, és a bűncselekmény súlya megfelelően tükröződjék a bíróság ítéletében. A másik oldalról viszont - sérített szemszögből vizsgálva - a kínzás sértettjei nem foszthatók meg azoktól a garanciáktól, amelyekben jelenleg részesülnek. Ilyen garanciák az ENSZ Egyezményben biztosított jogok. Ilyen jogosultság a menedékjog: az Egyezmény szerint egyetlen részes állam sem köteles kiutasítani, hazatoloncolni vagy kiadni valakit egy másik olyan államnak, ahol nyomós okoknál fogva tartani lehet attól a veszélytől, hogy az illető személyt megkínózzák (3. Cikk (2)). Avagy ilyen a sértettnek a jóvátételhez, illetve a kártalanításhoz fűződő joga (14. Cikk (1)). Ezeknek a jogoknak a szélesebb körben történő biztosítása nem feltétlenül indokolja a kínzás fogalmának szélesítését. A fogalom szélesítése és ebből következően a kínzásnak minősülő esetek növekedése azzal a veszéllyel is jár, hogy a bűncselekmény jogi, társadalmi, illetve politikai súlya elvész, gyengül a kínzás abszolút tilalma.

Másrészt a háborús, illetve az emberiség elleni bűncselekmények kapcsán felmerül az adott szituációt – nevezetesen a fegyveres konfliktust, illetve a polgári lakosság elleni széleskörű vagy módszeres támadást - a saját céljaira kihasználó személy (*free-rider*) problémája.⁵⁴ Így például háborús bűncselekménynek minősül-e, ha a harcokban részt nem vevő személy a háború következtében kialakult zűrzavaros helyzetben megöli a régóta gyűlölt szomszédját? Vagy elképzelhető-e, hogy egy szadista elkövetőnek az a cselekménye, hogy egy üldözött kisebbség egyik tagját a saját pincéjében fogva tartja és szenvedélyét kiélve megkínózza, a nemzetközi büntetőjogban mint emberiség elleni bűncselekmény kínzásnak minősüljön? Vagyis az állami szervek által nem támogatott, illetve a hivatalos személyek közreműködését nélkülöző cselekmények elérik-e azt a társadalomra veszélyességet, amelyet a háborús vagy emberiség elleni bűncselekmények magukban hordoznak?

A nemzetközi büntetőbíróságok gyakorlata első látásra az igenlő válaszról tanúskodik. A második világháborút követő perek egyikében (Flick-ügy) a törvényszék álláspontja szerint „a cselekmény büntetendőségét nem érinti, hogy azt hivatalos személy vagy magánszemély követi el. A korábban említett Kunarac-ügy (ICTY) tanácsa hasonlóan másodlagosnak ítélte az állam vagy az állami szervek közreműködését a bűncselekmény elkövetésében: ennek ténye az elkövető bűnösségét, illetve büntetőjogi felelősségét nem befolyásolja. Kérdés azonban az, hogy egy háborús bűncselekmény esetében szükséges-e az elkövető cselekménye és a fegyveres összeütközés között valamilyen kapcsolat vagy elegendő a háború ténye? A bíróság szerint a háborús bűncselekmény elkövetését egy sajátos környezet – a háború – formálja, ez különbözteti meg a közönséges bűncselekményektől. A fegyveres összeütközésnek az elkövetés időpontjában fenn kell állnia, illetve a cselekménynek és a fegyveres összeütközésnek szoros (*close*) kapcsolatban kell lennie egymással: a fegyveres összeütközés jelentős szerepet játszik a tettesnek a bűncselekmény elkövetésére irányuló döntésében, illetve jelentősen befolyásolja az el-

⁵³ Lásd részletesen: Paola Gaeta: When is the Involvement of State Officials a Requirement for the Crime of Torture? In: *Journal of International Criminal Justice* 6. (2008).

⁵⁴ Burchard: i. m. 177-179. o.

követő lehetőségeit vagy céljait. A magánszemély által elkövetett bűncselekmény esetén pedig a gyakorlat a szoros kapcsolatot akkor látja megállapíthatónak, ha a *bűncselekmény elkövetésére a fegyveres konfliktusban résztvevő valamelyik fél adott utasítást vagy legalábbis eltúrte annak elkövetését.*

Egyetértünk azzal a kritikai megállapítással,⁵⁵ hogy tartalmilag nem sok különbség fedezhető fel a korábban említett hivatalos személy általi közreműködés és a „fegyveres konfliktusban résztvevő fél általi utasítás vagy eltúrés” között. *Mindezek alapján elmondható, hogy a hivatalos személy által vagy közreműködésével történő elkövetés mint a kínzás tényállásának eleme továbbra is nyitott kérdés a nemzetközi büntetőjogban.*

VI. A kínzás büntette a magyar büntetőjogban

Ahogy korábban utaltunk rá, a magyar Btk. a kínzás büntetésére kifejezetten ezen a címen rendelkezéseket nem tartalmaz. Helyeselhető álláspont szerint a testi sértés (Btk. 170. §) egyes alakzatai a kínzás büntetésére általában nem alkalmazhatók, mivel a testi sértés tényállásában meghatározott eredmény – sérülés vagy betegség – nem szükségszerű eredménye a kínzásnak. A kínzás büntetésére vonatkozó nemzetközi kötelezettségeink kielégítéséhez a személyi szabadság megsértése (Btk. 175. §) büntettének a sértett sanyargatásával történő minősített esete áll a legközelebb, azonban a kínzás és megalázás valamennyi formáját e tényállás sem inkriminálja.⁵⁶ Álláspontunk szerint ugyanez elmondható a kényszervallatásra (Btk. 227. §), illetve a bántalmazás hivatalos eljárásban büntettére (Btk. 226. §), noha utóbbi két tényállást a Kínzás Elleni Bizottság (lásd később) 1998-ban a kínzás magyar büntetőjog által történő szankcionálásának ismert el.⁵⁷

Amennyiben viszont a magyar Btk-ban létező bűncselekményi tényállások nem fedik le a kínzásnak a nemzetközi büntetőjogban kialakult fogalmát, két megoldás lehetséges:

(a) Arra a tényre támaszkodunk, hogy a kínzás büntettére vonatkozó szabályanyag – mint a nemzetközi jog általánosan elismert normái, a nemzetközi szokásjog részei – az Alkotmány alapján automatikusan a belső jog részét képezik. A problémát egyrészt az okozza, hogy a hazai jogalkalmazó a nemzetközi szokásjogban kialakult, illetve sok esetben nemzetközi egyezményekben is pozitívalódott normaanyagot abban az esetben tekinti alkalmazhatónak és hivatkozhatónak, amennyiben azt a belső jogba – így pl. a Btk-ba – kifejezetten beépítették. Másrészt láthattuk, hogy a kínzás tényállása a különböző nemzetközi jogforrásokban kisebb-nagyobb mértékben eltérő tartalommal jelennek meg, ily módon felmerülhet a kérdés, hogy melyik fogalom, illetve tényállás az irányadó.

(b) A másik megoldás a kínzásnak a magyar jogba történő kifejezett beépítése, amely elvileg történhet a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának (illetve a Bűn-

⁵⁵ Burchard: i. m. 179. o.

⁵⁶ Gellér Balázs. – Kis Norbert: A nemzetközi bűncselekményekről szóló törvény (Javaslat), Indokolás. Kézirat. 39. o.

⁵⁷ A tanulmány lektorának észrevétele alapján, amelyért a szerző ez úton mond köszönetet.

cselekmények Tényállási Elemeinek) törvényben történő transzformációjával, avagy a nemzetközi bűncselekményekről szóló külön törvény kodifikálásával.⁵⁸

---

⁵⁸ A hazai szakirodalomban megjelent törvénytervezet a kínzás tényállását az alábbiak szerint határozza meg:

„(1) Aki azzal a céllal, hogy

- vallomást vagy információt szerezzen,
- elégtételt vegyen vélt vagy valós sérelmek miatt,
- valakit megfélemlítsen vagy valakire nyomást gyakoroljon

jelentős testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést okoz bűntettet követ el.

(2) A (1) bekezdés szerint büntetendő ha a (1) bekezdésben írt bűncselekményt hivatalos vagy közfeladatot ellátó személy követi el vagy mást az elkövetésre rábírni törekszik, bűntettet követ el.

(3) Aki jelentős testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést okoz a tiltott hátrányos megkülönböztetés valamely formája alapján, bűntettet követ el.”

Lásd Gellér-Kis i. m. 38. o.